

The Sages taught a *baraita* that discusses the range of problems that arise with regard to the twilight period. **Twilight** is a period of **uncertainty**. It is uncertain whether it consists of both **day and night**, it is **uncertain** whether it is **completely day**, and it is **uncertain** whether it is **completely night**. Therefore, the Sages **impose the stringencies of both days upon it**. If there is a stringency that applies on either of the days, one is obligated to adhere to it during the twilight period. Nevertheless, the definition of twilight is uncertain. **And what is twilight? From when the sun sets, as long as the eastern face of the sky is reddened** by the light of the sun. If the lower segment of the sky has **lost its color**, and the upper segment has **not yet lost its color**, that is the **twilight** period. If the upper segment has **lost its color**, and its color **equals** that of the lower one, **it is night**; this is the **statement of Rabbi Yehuda**. **Rabbi Neĕĕmya says**: The duration of the twilight period is **the time it takes for a person to walk half a mil after the sun sets**. **Rabbi Yosei says**: **Twilight** does not last for a quantifiable period of time; rather, it is **like the blink of an eye**: **This, night, enters and that, day, leaves, and it is impossible to calculate it** due to its brevity... **And** the Gemara remarks: In this dispute over the precise definition of twilight both Rabba and Rav Yosef **follow their line of reasoning** stated elsewhere. **As it was stated: What is the measure of the duration of twilight? Rabba said that Rav Yehuda said that Shmuel said**: The time it takes to walk **three parts of a mil**. The Gemara asks: **What is the meaning of three parts of a mil... Rather**, it means **three-quarters of a mil**.

7. תוספות מסכת פסחים דף צד. ד"ה רבי יהודה אומר קשה לר"ת דבסוף במה מדליקין (שבת דף לד): אמר איזהו בין השמשות משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין דברי ר"י ומסקי' התם דבין השמשות דר"י **תלתא רביעי מיל** והכא קאמר ר"י גופיה **ארבעה מילין** וי"ל דהכא קאמר **מתחלת שקיעה** דהיינו משעה שמתחלת החמה ליכנס בעובי הרקיע עד הלילה הו"ד מילין והתם קאמר **מסוף שקיעה**.

8. שו"ע או"ח הלכות שבת סימן רסא סעיף ב' י"א שצריך להוסיף מחול על הקודש; וזמן תוספת זה הוא מתחלת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ עד זמן בין השמשות; והזמן הזה שהוא ג' מילין ורביעי, רצה לעשותו כולו תוספת, עושה. רצה לעשות ממנו מקצת, עושה; ובלבד שיוסיף איזה זמן שיהיה ודאי יום מחול על הקודש. **ושיעור זמן בין השמשות הוא ג' רביעי מיל** שהם מהלך אלף ות"ק אמות קודם הלילה...

9. ביאור הגר"א אורח חיים סימן רסא סעיף ב' שהוא ג'. מהא דפסחים כנ"ל בתוס' הנ"ל. וכל זה הוא לשיטת התוס' הנ"ל **אבל ליתא** דא"כ מע"ה עד הנץ שוה כמן השקיעה עד צאת הכוכבים ובאמת אינו כן כמ"ש לעיל **והחוש מכניש לכל רואה שמע"ה** הוא שיעור גדול הרבה מאוד על צה"כ אחר השקיעה ובמדינות הנוטין לצפון שע"ה מתחיל בקיץ בחצי הלילה א"כ אין צ"ה כלל בקיץ אלא דבה"ש **מתחיל מתחלת השקיעה תיכף עד הכסיף התחתון והוא ג' רביעי מיל באופק בכל** ובזמן תקופת ניסן ותשרי ובהתחלת השקיעה בה"ש גמור... וקושיית תוס' הנ"ל מהא דפסחים צ"ד א' נראה דלא קשה כלל כי ודאי שיציאת הכוכבים וביאתן שוין וכן ביאת האור ויציאתו שוין שלכן במדינות הנוטים לא באה האור כלל בקיץ אבל כוכבים עומדים אבל צה"כ **דפסחים היינו כל הכוכבים** שאין כל הכוכבים נראים עד שיהא לילה משיטת האור לגמרי מחמת קטנות הכוכבים דומיא דקאמר שם מע"ה עד נ"ה דבע"ה עדיין כוכבים עומדים זמן הרבה ועד שתנץ החמה הו"ד מילין כן מש"ש משקיעת החמה עד צה"כ היינו ג"כ שיצאו כל הכוכבים דרך הוא מדת עובי הרקיע דקא מיירי בסוגיא דפסחים שם וז"ש בשבת שם ולא כוכבים קטנים שאין נראין אלא בלילה ר"ל אחר ביאת האור שאז נראין כל הכוכבים הקטנים ג"כ כנ"ל אבל יציאת הכוכבים דאמרין

1. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ב.

והא קיימא לן **דעד צאת הכוכבים יממא הוא!**

We maintain it is day until the emergence of the stars. Since the stars emerge only after the sky begins to darken, the advancing evening cannot be defined as part of the night.

2. תלמוד בבלי מסכת שבת דף לה:

אמר רב יהודה אמר שמואל: כוכב אחד - יום, שנים - בין השמשות, **שלשה - לילה**... אמר רבי יוסי: לא כוכבים גדולים הנראין ביום, ולא כוכבים קטנים שאין נראין אלא בלילה, אלא **בינונים**.

With regard to the period of twilight, **Rav Yehuda said that Shmuel said**: When one can see **one star** in the evening sky, it is still **day**; **two stars, twilight**; **three stars, night**... **Rabbi Yosei said**: This is **neither** referring to **large stars that are visible even during the day, nor to small stars that are visible only late at night**. Rather, it is referring to **medium-sized stars**.

3. רבינו יונה מסכת ברכות (דף א: ברי"ף)

והא דאמר' דמצאת הכוכבים ואילך הוא לילה דוקא ג' כוכבים בינונים אבל פחות לא הוו לילה דהכי אמר' במס' שבת (ד' לה ב) כוכב א' יום ב' בין השמשות ג' לילה ואמרין עלה לא כוכבים גדולים הנראים ביום ולא כוכבים קטנים הנראים בלילה אלא בינונים **וכיון שכן ואין הכל בקיאיין בין (בינונים לקטנים) צריך ליזהר עד שיראו הקטנים** וכן במוצאי שבת צריך ליזהר ג"כ **שלא לעשות שום מלאכה עד שיראו ג' כוכבים קטנים** ואם הוא יום מעונן ימתין עד שיצא הספק מלבו ובע"ש ג"כ אם הוא יום מעונן יקבל אותו מבעוד יום מפני הספק...

4. חידושי הריטב"א מסכת שבת דף לה.

ולענין תוספת מחול על הקדש שאמרה תורה להוסיף ביציאת השבת צריך עוד תלמוד אימתי הוא, דאילו בין השמשות ספק קדש הוא ואילו לאחר כן לילה גמור הוא, וי"ל דלקמן אמרין דשלשה כוכבים לילה היינו כוכבים בינוניים, **ומשום תוספת מחול על הקדש ימתין עד שיראו שלשה כוכבים קטנים**, ובירושלמי (ברכות פ"א ה"א) אמרו **עד שיראו כוכבים הרצופים** וכן אמרו דמתחמון תלתא כוכבין **נדמא חדא כוכבא**, ונראה דהיינו שיראו למראית העין בתוך ארבע אמות.

5. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף צד.

רבי יהודה אומר: עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום. תדע, כמה מהלך אדם בינוני ביום - עשר פרסאות, ומעלות השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין, משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים **ארבעת מילין**, נמצאת עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום.

Rabbi Yehuda says: The thickness of the firmament is only one tenth of the distance that the sun travels during the day. Know that this is true because **how far can an average person walk in a day** between dawn and the emergence of the stars? One can walk **ten parasangs**, which are forty mil, and from dawn until sunrise one can walk only **four mil**, which are one parasang. Therefore, **it is found that the thickness of the firmament is only one-tenth of the distance that the sun travels during the day.**

6. תלמוד בבלי מסכת שבת דף לד:

תנו רבנן: בין השמשות ספק מן היום ומן הלילה, ספק כולו מן היום, ספק כולו מן הלילה - מטילין אותו לחומר שני ימים. ואיזהו בין השמשות - משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין, הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון - בין השמשות, הכסיף העליון והשוה לתחתון - זהו לילה, דברי רבי יהודה. רבי נחמיה אומר: כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל. רבי יוסי אומר: בין השמשות כהרף עין, זה נכנס וזה יוצא, ואי אפשר לעמוד עליו... ואזדו לטעמייהו, דאיתמר: שיעור בין השמשות בכמה? אמר רבה אמר רב יהודה אמר שמואל: שלשה חלקי מיל. מאי שלשה חלקי מיל... אלא: **תלתא רביעי מילא**.

דעיקר טעם הרצופין משום תוספת וכיון שהמתין מעט הרי הוסיף [דגול מרובה]:

16. שולחן ערוך אורח חיים הלכות תענית סימן תקסב סעיף א כל תענית שלא שקעה עליו חמה, דהיינו שלא השלימו **עד צאת הכוכבים** (דהיינו שיראו ג' כוכבים בינונים או שהלבנה זורחת בכח ותאיר על הארץ), אינו תענית;

17. משנה ברורה סימן תקסב ס"ג ג (ג) בינונים - אבל גדולים לא מהני דהם נראין אף ביום. והנה בסימן רצ"ג לענין מוצאי שבת פסק השו"ע דאין לעשות מלאכה עד שיראו ג' כוכבים קטנים ורצופים **והוא משום חומרא דשבת** וה"ה לענין מוצאי יוה"כ אבל בענייניו **סגי בבינונים ואפילו מפוזרים**;

18. שו"ע א"ח הלכות ק"ש ותפלה של ערבית סימן רלה סעיף א זמן קריאת שמע בלילה משעת יציאת **שלשה כוכבים קטנים**, ואם הוא יום מעונן ימתין עד שיצא הספק מלבו; ואם קראה קודם לכן, חוזר וקורא אותה בלא ברכות; ואם הצבור מקדימים לקרות ק"ש מבעוד יום, יקרא עמהם קריאת שמע וברכותיה ויתפלל עמהם, וכשיגיע זמן, קורא קריאת שמע בלא ברכות.

19. משנה ברורה סימן רלה ס"ק א דכתיב **ובשכרך** וקודם לילה לאו זמן שכיבה הוא ולילה מקרי משנראו ברקיע ג' כוכבים בינונים אך מפני שאין הכל בקיין **ויבואו לטעות** בגדולים [וגדולים בודאי אין סימן ללילה שכמה פעמים נראין אפילו ביום] החמירו גבי ק"ש דאינו קורא עד שיראו ג' קטנים:

20. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן סב זמני שקיעה, בין השמשות וצאת הכוכבים... אבל הא לענין זה **אין כל המקומות שוין דתלוי זה בהאופקים כדאיאת בהגר"א סימן רס"א** ובמ"ב שם ובבאור הלכה ובעוד מקומות והוא **בין לקולא בין לחומרא**, ולכן בפה אמעריקא בעירנו נוא יארק וכן נוא דזוירזי וכל מקומות הקיץ בהרים שבאלו מקומות הייתי בעצמי, אבל כפי ששמעתי כמעט רוב ערי אמעריקא הוא כן, אשר **כחמשים מינוט אחר שקיעה כבר כל השמים מלאים כוכבים והוא חשך כבאמצע הלילה ולא פחות מבמקומותינו ביוראפ אחר ע"ב מינוט ויותר**, שא"כ לפי עצם הדין לענין המחלוקת דהגאונים צריך לחלק החמשים מינוט לט"ז חלקים כמספר ט"ז רבעי מיל שכל חלק הוא שלשה מינוט ושמינית, ויהיה תשעה מינוט הראשונים ויותר מעט ביה"ש דהוא ספק יום ספק לילה לשיטת הגאונים שסובר כן הגר"א, ותשעה מינוט האחרונים ויותר מעט ביה"ש לר"ת ודעימיה שהוא ספק יום ספק לילה, ושלישים ואחד מינוט ויותר מעט הוא להגאונים לילה ודאי ולר"ת ודעימיה יום ודאי. **ולפ"ז יש להתיר במוצאי שבת לאחר חמשים מינוט לאלו שממהרין לאיזה צורך, ואף בלא צורך אין חיוב למחות**, אבל לכתחלה מן הראוי לאחר יותר מן הדין אף שכבר מותר כדאיאת בב"ח ריש סימן רצ"ג ובפמ"ג במשבצות שם ובמ"ב סק"א, שלכן מהראוי גם כאן להמתין עד הע"ב מינוט. וכ"ש לבני תורה ויראי השי"ת יש להם לחכות ע"ב מינוט כמו שהורגלו במקומות דיראפ אף שכאן אין צורך לזה מדינא. אבל אף לבני תורה ויראי השי"ת אין להם להחמיר בכאן עד אחר צ"ו מינוט אף שביוראפ נזהרו הרבה אף לאחר חשבון דהע"ב מינוט שהוצרכו להמתין מצד האופק דשם ומצד שעות זמניות משום שהחמירו כהסוברין דהמיל הוא כ"ד מינוט, דכיון שכאן מדינא כבר אין לחוש אחר חמשים מינוט כבר איכא חומרא גדולה לחכות הע"ב מינוט שלכן אין להחמיר אף להיחידים ביותר מזה... **ונמצא שלפ"מ שכתבתי דבכאן נוא יארק ובעוד מקומות שהם כמו נוא יארק הואי בחמשים מינוט צה"כ ממש כמו בע"ב מינוט ביוראפ**, יהיה מותר באלו השבותים ובאמירה לעכ"ם לצורך מצוה ולצורך שעת הדחק עד ארבעים מינוט אחר השקיעה...

בכל מקום שהוא לילה הוא בג' כוכבים לבד ובינונים כמ"ש בשבת והוא חילוק בתרתי והן נראין כהכסיף העליון והשוה לתחתון **ולפי שצריך בקיאות גדולה בזה לידע ג' כוכבים לבד ויהיו בינונים** וכמ"ש בתוס' לכך נתנו שיעור בהכסיף כו'... ומלבד זה ל"ק מידי **שהשיעור הזה של ד' מילין אינו בכל זמן ובכל מקום שנשתנה בכל זמן וזמן**... ואף שבמדינתנו יותר הוא כנ"ל לפי שינוי האופקים ושינוי הזמן והזמן של הד' מילין ושל ג' רביעי מיל הכל על אופק שלהם בא"י ובבבל אבל **כאן מארכת יותר** וכן הזמן על הימים השונים בתקופת ניסן ותשרי שבהן הכל משתער.

10. ביאור הלכה סימן רצג סעיף ב * עד וכו' - קשה לי דלפי מה דפסק המחבר לעיל בסימן רס"א **כשיטת ר"ת** דמשקיעת החמה עד ג' כוכבים יש כשעור הילוך ד' מילין א"כ אם אנו רואין כוכבים ואנו יודעין שעדיין לא נשלם הזמן דד' מילין **ע"כ דאותן הכוכבים הם גדולים** א"כ אמאי לא התנה הכא המחבר שיהא נשלם השעור דד' מילין מעת השקיעה וא"ל דס"ל **דמכיון שאנו רואין ג' כוכבים תלין דמסתמא נשלם השעור אבל אם אנו יודעין שלא נשלם אה"נ דצריך להמתין עד שיושלם**. שוב מצאתי בספר מנחת כהן **דאפילו לר"ת** מכיון שאנו רואין סימן הכוכבים **שוב אין להקפיד עד שלא נשלם השעור דד' מילין** ע"ש טעמו...

11. שו"ע או"ח הלכות שבת סימן רצג א - מאחרין תפלת ערבית, **כדי להוסיף מחול על הקודש**. ב - צריך ליזהר מלעשות מלאכה עד שיראו ג' כוכבים **קטנים**, ולא יהיו מפוזרים אלא **רצופים**, ואם הוא יום מעונן ימתין עד שיצא הספק מלבו.

ג - מי שהוא אנוס, כגון שצריך להחשיך על התחום לדבר מצוה, יכול להתפלל של מו"ש מפלג המנחה ולמעלה ולהבדיל מיד אבל לא יברך על הנר, **וכן אסור בעשיית מלאכה, עד צאת הכוכבים**...

12. מגן אברהם על שו"ע או"ח הלכות שבת סימן רצג סעיף ג ד (פמ"ג) (מחה"ש) יכול להתפלל. ואין לעשות כן **דדבר תמוה הוא לרבים** [ב"ח רש"ל]

13. משנה ברורה על שו"ע או"ח הלכות שבת סימן רצג סעיף ג (ט) יכול וכו' - ומ"מ כתבו האחרונים דאין לעשות כן **דדבר תמוה הוא לרבים** גם שמא יבואו להקל במלאכה ובפרט בימינו דנהגין לעשות תמיד כרבנן שמתפללין מנחה עד הערב בודאי מדינא אסור להקדים מעריב במו"ש ואף דבע"ש יש שמקילין היינו משום דמצוה להוסיף מחול על הקודש משא"כ במו"ש:

14. שערי הלכה ומנהג ס' קנה במענה למכתב כת"ר בו נוגע בשאלה אשר דשו בה רבים, בדדון זמן מוצש"ק, ומסיים שמשו"ע ס' רצ"ג סעיף א' נראה, שצריך להמתין ע"ב רגעים. והנה ידוע פסק דין רבנו הזקן בעל התניא (פוסק דנסתר דתורה) והשולחן ערוך (פוסק בנגלה דתורה) שאין זמן המתנה האמור שוה במשך כל השנה וכל המקומות, עיין סדר הכנסת שבת לרבנו הזקן הנדפס בסידורו, שלכן בכל מקום יש לדעת החשבון מתאים להאופק שלו, וגם בזה חילוק בזמן השנה עצמה. מה שראיתי נהגים כאן בנ"י. הוא לחכות לערך חמשים רגעים לאחר השקיעה, אבל מובן שאיני אחראי בזה, ובכלל הרי ידוע מעלת המאחר במוצש"ק, אלא שבבית הכנסת צריך להיות **באופן שרוב הצבור יכולים לעמוד**, ופשוט שזהו בנוגע להידור אבל לא בהאסור ע"פ דין, והרי גדולה שבת ששקולה כנגד כל המצות.

15. משנה ברורה על שו"ע או"ח הלכות שבת סימן רצג (ה) אלא רצופים - **משום תוספת שבת**. וה"ה כשרואה ג' כוכבים קטנים שאינם רצופים וממתין מעט אחרי כן מותר לעשות מלאכה